

MNIEJSZOŚCI RELIGIJNE W GRECJI

Zakres artykułu obejmuje opis mniejszości religijnych zamieszkujących Grecję niezależnie od tego, że nie są one uznawane przez państwo. Jedyną bowiem mniejszością religijną, której prawa w Grecji są oficjalnie uznawane od dłuższego już czasu, są muzułmanie, którzy zamieszkują Trację Zachodnią. Prawa swe zdobyli dzięki traktatowi z Lozanny w 1923 roku. Innym odmawia się praw mniejszościowych i z trudem muszą ubiegać się o swój status prawny. Grecja to jedyny kraj członkowski UE, w którego konstytucji mimo zakazu prozelityzmu nie ma wolności religijnej, a działania państwa wobec wyznawców mniejszości religijnych były wielokrotnie potępiane przez Europejski Trybunał Praw Człowieka, Komisję Europejską oraz liczne organizacje międzynarodowe.

Grecja nie prowadzi oficjalnych statystyk mniejszościowych, a dane mają charakter szacunkowy. Nie ma także szerszej literatury przedmiotu, gdyż opracowania greckie prezentują tezę o braku mniejszości narodowych na terenie swego państwa. Dopuszcza się natomiast stanowisko o mniejszościach religijnych¹. Problemowi mniejszości narodowych i religijnych w Grecji jest poświęcona praca pod redakcją Richarda Clogga *Minorities in Greece. Aspects of Plural Society*², monografia Vincenta Dontota *Les populations turcophones et pomaques de Grece dans les relations Greco-Turques*³. O mniejszościach narodowych w krajach bałkańskich pisali: Stojan Kise-

¹ Do najczęściej cytowanych prac autorów greckich należą: L. Divani, *Ellada kai Mionotites*, Ateny 1995; Ch. Rozakis, K. Tsitselikis, D. Christopoulos, *The Place of the Mufti in the Greek State of Law* [w:] *To meionotiko fainomeno stin Ellada: Mia simboli ton koinotikon epistimon*, Athens 1997; L. Divani, *Ellada Kai Meionotites: To systima diethnous prostasisa tis Koinonias ton Ethnon*, Athens 1995; A. Pollis, *Greek National Identity: Religious Minorities, Rights and European Norms* [w:] R.Christopoulos (red.), *Nomika zitimata thriskeftikis eterotitas stin Ellada*, Athens 1999; D. Constatine, *Religion, Civil Society and Democracy in Orthodox Greece*, „Journal of Southern Europe and the Balkans” 2004, no. 6 (1).

² R. Clogg, *Minorities in Greece. Aspects of a Plural Society*, London 2002.

³ V. Dontot, *Les populations turcophones et pomaques de Greece dans les relations Greco-Turques*, Athens 1997.

linovski i Irena Stawowy-Kawka⁴, Hugh Poulton⁵. Dla omawianej tematyki ważna jest także praca dotycząca muzułmanów w Europie, w tym rozdział dotyczący Grecji napisany przez Annę Parzymies⁶.

Grecja podpisała podstawowe dokumenty międzynarodowe dotyczące ochrony praw mniejszości narodowych i religijnych w swym kraju⁷.

Prawa człowieka w Grecji gwarantuje ustawa zasadnicza, której art. 4 zapewnia równość obywateli wobec prawa, równouprawnienie kobiet i mężczyzn. Artykuł 5 mówi, że wszystkie osoby zamieszkujące terytorium Grecji cieszą się pełną ochroną życia, godności, wolności niezależnie od narodowości, rasy, języka, przekonań religijnych i politycznych. Ich wolność osobista jest nienaruszalna, zakazane są wszelkie ograniczenia wolności przemieszczania się i osiedlania, z wyjątkiem sytuacji, gdy mogłoby to zapobiec popełnieniu przestępstwa i tylko na podstawie wyroku sądu. Artykuł ten daje obywatelom również prawo do pokojowych zgromadzeń o charakterze publicznym, lecz tylko wtedy, gdy istnieje bardzo duże zagrożenie dla bezpieczeństwa publicznego lub niebezpieczeństwo poważnego zakłócenia życia społecznego bądź ekonomicznego⁸. Artykuł 12 konstytucji zapewnia możliwość tworzenia stowarzyszeń o charakterze *non profit* oraz związków zgodnie z obowiązującym prawem⁹.

Konstytucja zapewnia także obywatelom wolność słowa, prasy, wyrażania myśli i za zakazaną uznaje cenzurę, z wyjątkiem przypadków zniesławienia religii chrześcijańskiej lub innej uznawanej religii, zniesławienia prezydenta, upubliczniania informacji niejawnych, które mogą zagrozić bezpieczeństwu i obronności państwa oraz publikacji obscenicznym.

Niezależnie jednak od przyjętych norm, konwencji międzynarodowych oraz poszczególnych artykułów konstytucji, w Grecji trudno mówić o ich stosowaniu. Podstawę stanowi założenie, że jednolite pod względem etnicznym państwo buduje naród grecki wyznający prawosławie i mówiący językiem greckim. Ze względu na taką politykę nie prowadzi się oficjalnych statystyk, a badacze tej problematyki zakładają,

⁴ S. Kiselinovski, I. Stawowy-Kawka, *Malcinstva na Balkanot (XX vek)*, Menora, Skopje 2004.

⁵ H. Poulton, *The Balkans: Minorities and States in Conflict*, Minority Rights Publications, London 1993.

⁶ A. Parzymies (red.), *Muzułmanie w Europie*, Dialog, Warszawa 2005.

⁷ Należą do nich m.in.: Powszechna Deklaracja Praw Człowieka (1949), Konwencja Genewska (1956), Konwencja ONZ o likwidacji wszelkich form dyskryminacji rasowej (1970), Europejska Konwencja Praw Człowieka i Podstawowych Wolności (1953, w latach 1956–1974 Grecja wycofała się z niej, by w 1976 r. ponownie ją ratyfikować), Konwencja dotycząca uchodźców (1959), Konwencja o bezpaństwowcach (1975), Akt Końcowy KBWE (1975), Deklaracja w sprawie eliminacji wszelkich form nietolerancji i dyskryminacji religijnej oraz przekonań (1981), Konwencja dotycząca dyskryminacji przy zatrudnieniu (1984), Europejska Karta Socjalna (1984), Międzynarodowy Pakt Praw Ekonomicznych, Społecznych i Kulturalnych (1985), Konwencja Praw Dziecka ONZ (1992), Międzynarodowy Pakt Praw Cywilnych i Politycznych (1997), Ramowa konwencja o ochronie praw mniejszości (podpisana w 1997, nieratyfikowana), Europejska Karta Języków Regionalnych i Mniejszościowych (1992, nieratyfikowana). Umowy te, podpisane i ratyfikowane, są obowiązujące. Nie obowiązują dwie z nich, bardzo ważne: Konwencja ramowa o ochronie praw mniejszości i Europejska Karta Języków Regionalnych i Mniejszościowych.

⁸ Konstytucja Grecji z 1975 r. z poprawkami z 1986 i 2001 r.; www.ypes.gr oraz www.syntagma.idx.gr (20.04.2010).

⁹ *Ibidem*.

że mniejszości religijne i narodowe obejmują obecnie od 5 do 10 procent ogólnej liczby jej mieszkańców. Na przykład Hugh Poulton podaje, że współczesna Grecja jest sumą różnych cywilizacji i narodów.

„Po pewnym czasie większość populacji – być może 95 procent – jest etnicznie grecka i to jest faktem, którego często nie daje się wytłumaczyć, następuje także znaczne zhellenizowanie mniejszości – Włachów, Turków, Pomaków, Cyganów, Albańczyków, »Macedończyków« i innych»¹⁰.

Tadeusz Czekalski twierdzi natomiast:

„Grecja jest jedynym spośród krajów bałkańskich, który nie uznaje na swoim terytorium mniejszości narodowych, mimo że odsetek ludności mówiącej innymi językami niż grecki jest szacowany na 10 procent populacji»¹¹.

Powodem nieuznawania przez Grecję różnych grup narodowych, religijnych i językowych była chęć ugruntowania niedawno odzyskanej niepodległości i zjednoczenia wszystkich prowincji o zróżnicowanym stopniu świadomości narodowej i poziomie cywilizacyjno-kulturowym. Na Bałkanach, gdzie rozwiązywanie konfliktów etnicznych przybierało i do dzisiaj często przybiera bardzo drastyczne formy, Grecy chcieli te wydarzenia uprzedzić i sami stosowali różnorakie metody, poczynając od wymiany ludności, wypędzeń, zmiany nazwisk, nacjonalistycznej edukacji i innych. Tym samym deklarowali jedność etniczną swego kraju. Nie tylko negatywny stosunek państwa, ale także społeczeństwa greckiego do „obcych”, dotyczy zarówno mniejszości narodowych i religijnych, jak i imigrantów, uchodźców i azylantów.

Wszystkie mniejszości narodowe i religijne w Grecji możemy podzielić w następujący sposób: mniejszości etniczno-narodowe, tzn. te, które identyfikują się z narodem w którymś z państw narodowych – najczęściej sąsiednim: Turcy, Albańczycy, Macedończycy, Bułgarzy, Żydzi; mniejszości etniczno-językowe nieposiadające swego państwa: Romowie, Wołosi, Arwanci; i mniejszości religijne: katolicy (około 45 tys. do 50 tys.), protestanci (w tym ewangelicy, metodyści oraz Adwentyści Dnia Siódmego – około 20 tys.), świadkowie Jehowy (około 70 tys.) i prawosławni starego obrządku (tzw. starowiercy – od 700 tys. do 1 mln)¹².

Mniejszości religijne w Grecji są traktowane inaczej (specyficznie) niż w innych krajach Unii Europejskiej. Ta specyfika wywodzi się ze szczególnej roli, jaką zyskał Kościół prawosławny w tym kraju. Tu można mówić o szczególnym uprzywilejowaniu, zgodnie z zapisami sekcji II ustawy zasadniczej, która określa prawosławie jako religię panującą (ogólnonarodową, dominującą). Jej art. 3 mówi:

„Wyznaniem panującym w Grecji jest religia Wschodniego Ortodoksyjnego Kościoła Chrystusowego. Ortodoksyjny Kościół Grecji, który za swoją głowę uznaje naszego Pana Jezusa

¹⁰ H. Poulton, *The Balkans...*, s. 175.

¹¹ J. Bonarek, T. Czekalski, S. Sprawski, S. Turlej, *Historia Grecji*, WL, Kraków 2005, s. 643.

¹² Mniejszości *Rights Group International*, światowej klasyfikacji mniejszości i ludności tubylczej – Grecja: Przegląd, 2007, www.unhcr.org (25.04.2010); zob. także: *The Catholic Church in Greece*, www.interkriti.net/cc/004.htm (25.04.2010).

Chrystusa, jest nierozzerwalnie połączony doktryną z Wielkim Kościołem Chrystusa w Konstantynopolu i każdym Kościołem tej doktryny, zachowującym niezmiennie święte apostołskie i synodalne kanony oraz święte tradycje. Jest autokefaliczny i administrowany przez Święty Synod czynnych biskupów oraz przez pochodzący z niego Stały Święty Synod czynnych biskupów oraz przez pochodzący z niego Stały Święty Synod, który gromadzi się zgodnie z Kartą Statutową Kościoła i postanowieniami Tomu Patriarchalnego z 29 czerwca 1850 roku oraz Aktu Synodalnego z 4 sierpnia 1928 roku¹³.

O szczególnej roli prawosławia świadczą także zapisy w preambule do konstytucji, odwołujące się do Świętej Współistotnej i Niepodzielnej Trójcy, czy tradycja inauguracji prac parlamentu – czynność o charakterze politycznym, poprzedzona zawsze ceremonią religijną prowadzoną przez arcybiskupa Aten i całej Grecji. Artykuł 33 i 59 paragraf 1 konstytucji nakazuje, by prezydent i parlamentarzyści przed objęciem swych powinności złożyli przysięgę przestrzegania konstytucji i praw w imię Świętej, Współistotnej i Niepodzielnej Trójcy. W przypadku gdy parlamentarzysta jest innego wyznania, istnieje możliwość zmodyfikowania przysięgi (art. 59 paragraf 2), takiej możliwości nie przewidziano w stosunku do głowy państwa (nie pozwala to przedstawicielom innych religii ubiegać się o najwyższy urząd w kraju).

Współpraca państwa z Kościołem prawosławnym zapisana jest w *Karcie Statutowej Kościoła w Grecji* z 1977 roku. Określono tam obowiązki Kościoła, do których należą m.in. współdziałanie z władzami w kwestiach wychowania dzieci i młodzieży w duchu chrześcijańskim, zapewnienie posługi religijnej w siłach zbrojnych, troska o ludzi potrzebujących pomocy, wsparcie małżeństwa i rodziny. Państwo otacza Kościół prawosławny opieką w sytuacjach kryzysu i zagrożenia. Charakterystyczną cechą w Grecji jest przeplatanie się instytucji państwowych z kościelnymi. Tak przy Ministerstwie Edukacji Narodowej i Wyznań funkcjonują dyrektoriaty ds. administracji kościelnej, instrukcji religijnych, innych wyznań i religii. Przy Ministerstwie Spraw Zagranicznych istnieje Dyrektoriat Spraw Kościelnych, który zajmuje się edukacją i wychowaniem religijnym Greków poza granicami kraju. Przykładów takich można podawać wiele i to współdziałanie Kościoła prawosławnego z państwem jest traktowane przez Greków jako rzecz naturalna. Jest to o tyle ważne, że wyznawanie innej religii postrzegane jest jako brak patriotyzmu lub herezja. Dlatego w Grecji tylko teoretycznie zagwarantowane są swobody religijne przysługujące innym wyznawcom.

W 2001 roku Grecja poczyniła pewien postęp w demokratyzowaniu życia społecznego, gdyż od tego roku przestano w dowodach osobistych wpisywać przynależność kościelną obywateli, co do tej pory czyniono jako wyznacznik tożsamości narodowej. Zaniechanie to doprowadziło do ostrego konfliktu między państwem a Kościołem prawosławnym.

Do drugiej kategorii zaliczani są wyznawcy religii uznanych przez państwo. Do nich należą wyznawcy islamu. Muzułmanami w Grecji są: Turcy, Pomacy (Słowianie – Bułgarzy wyznający islam) oraz Romowie (Cyganie). Jest to ludność, która pozostała na terytorium Grecji z okresu, gdy państwo to wchodziło w skład Imperium

¹³ Konstytucja Grecji z 1975 r. z poprawkami z 1986 i 2001 r. Cyt. za: www.ypes.gr oraz www.syntagma.idx.gr (20.04.2010).

Osmańskiego, a dwie ważne decyzje dotyczące wymiany jej ludności nie doprowadziły do przesiedlenia się wszystkich jej wyznawców. Pierwszym aktem, podpisanym w Neuilly-sur-Seine 27 listopada 1919 roku po I wojnie światowej, Bułgaria zobowiązała się do przyjęcia ludności słowiańskiej – Bułgarów z terytorium Grecji. Była to tzw. „dobrowolna” wymiana między Bułgarią i Grecją. Brały w niej udział również rodziny słowiańskie wyznania muzułmańskiego. Drugim aktem był podpisany w Lozannie dwustronny układ turecko-grecki o przymusowej wymianie ludności, z datą 30 stycznia 1923 roku. Kryterium wymiany było wyznanie. Do Grecji przybyło około pół miliona wyznawców prawosławia (Greków) z Turcji, natomiast muzułmanie z Grecji (głównie z Epiru i Macedonii) – około 400 tys. Turków, Albańczyków, ludności słowiańskiej – udali się do Turcji. Wyjątkowo obowiązek przymusowego przesiedlenia nie dotyczył muzułmanów z Tracji Zachodniej¹⁴. Do dzisiaj jest to główny teren ich zamieszkania w Grecji. Ponadto niewielka liczba Turków, podobnie jak Romów, żyje w Atenach i Salonikach. Bardzo trudno jednak ustalić ich liczbę, gdyż brakuje oficjalnych danych na ten temat, a greckie spisy ludności ich nie podają. Szacunki mówią o 98 tys. osób, co wydaje się liczbą zaniżoną¹⁵. H. Poulton podaje liczbę od 100 do 120 tys. muzułmanów mówiących po turecku¹⁶.

Swobody religijne w Grecji gwarantuje przede wszystkim konstytucja grecka. Artykuł 13¹⁷ mówi, iż:

- „wolność sumienia jest nienaruszalna, a korzystanie z pozostałych praw i swobód nie może być uzależnione od indywidualnych przekonań religijnych;
- wszystkie uznane religie cieszą się swobodą, a związane z nimi czynności kultowe odbywają się bez przeszkód pod ochroną prawną. Nie mogą one naruszać porządku publicznego i przyjętych zwyczajów. Prozelityzm jest zabroniony;
- kapłani wszystkich uznanych religii podlegają takiemu samemu nadzorowi ze strony państwa i mają wobec niego takie same obowiązki jak kapłani wyznania panującego;
- nikt nie może, powołując się na przekonania religijne, uchylić się od obowiązków wobec państwa i od przestrzegania prawa;
- nie można narzucić żadnej przysięgi, z wyjątkiem określonej prawem i w określonej przez nie formie”.

Wymienione powyżej prawa mniejszości religijnych są zagwarantowane jedynie wyznawcom tzw. religii uznanych. Muzułmanie w Grecji są grupą religijną uznawaną oficjalnie przez państwo. Dlatego ich prawa objęte są specjalnym statusem, który został wypracowany przez regulacje prawne wprowadzane stopniowo od chwili uzyskania suwerenności Grecji (1830) i włączania coraz to nowych terytoriów wcześniej będących we władaniu Turcji osmańskiej. Na współczesne traktowanie muzułmanów w Grecji ma do tej pory wpływ układ podpisany w Lozannie po przegranej przez Grecję wojnie turecko-greckiej. Grecja w układzie z 1923 roku zobowiązała się do przestrzegania przyznanych muzułmanom dotychczas praw i wolności oraz do

¹⁴ Przesiedlenia nie dotyczyły także stambulskich Greków, osiadłych tam przed 1919 r.

¹⁵ Zob. także: A. Parzymies, *Muzułmanie w Grecji* [w:] *eadem*, *Muzułmanie...*, s. 44.

¹⁶ H. Poulton, *The Balkans...*, s. 183.

¹⁷ Konstytucja..., www.ypes.gr oraz www.syntagma.idx.gr (20.04.2010).

ochrony miejsc ich kultu, zapewnienia swobody tworzenia stowarzyszeń, organizacji i instytucji charytatywnych, z wyjątkiem tych, które mogłyby zakłócić porządek publiczny. Gwarantem przestrzegania postanowień układu była Liga Narodów. Do dzisiaj postanowienia te są chronione przez prawo międzynarodowe i europejskie.

Do najbardziej spornych kwestii, które pojawiły się w 1990 roku, należy zasada wyboru *muftich*. Do tej pory zgodnie z przepisami z 1882 roku ci najwyżsi przywódcy religijni mianowani byli przez samych muzułmanów z desygnowanych przez państwo kandydatów. Ten stan rzeczy zmienił traktat ateński z 14 listopada 1913 roku, który wprowadził elekcję *muftich* przez samych muzułmanów z wyjątkiem *muftiego* Larisy. Od 1990 roku desygnowania *muftiego* dokonuje prezydent na podstawie propozycji ministra edukacji i wyznań. Komitet złożony z przedstawicieli mniejszości religijnych ma jedynie prawo zgłaszania kandydatów. Ograniczenia te spowodowały wybuch niezadowolenia społeczności muzułmańskiej. Na znak protestu 17 sierpnia i 24 grudnia 1991 roku przeprowadzono niezależne wybory *muftich*¹⁸. Greckie władze uznały wybory za nielegalne, sprzeczne z konstytucją i praktyką w świecie muzułmańskim. Dla porównania w sąsiedniej Macedonii czy Bułgarii muzułmanie sami wybierają swych przywódców religijnych.

Duże problemy występują także w związku ze stosowaniem przez muzułmanów prawa *szariatu*, zwłaszcza gdy chodzi o możliwość wielożeństwa oraz traktowanie kobiet – patriarchalny model małżeństwa. Konstytucja grecka gwarantuje równouprawnienie mężczyzn i kobiet, a prawo karne zabrania poligamii¹⁹.

Bardzo trudno muzułmanie uzyskują zezwolenia na budowę nowych obiektów religijnych, ich przebudowę lub nawet renowację. Do dzisiaj nie został wybudowany meczet w Atenach, do czego władze greckie zobowiązały się umowami międzynarodowymi jeszcze w 1913 roku. Jak doniósł grecki dziennik „Elefoterotipija” z dnia 16 lipca 2006 roku, działająca na terytorium Republiki Macedonii organizacja *Dżemat Teblik* istniejąca od 1997 roku, wchodząca w skład fundamentalistycznej ekstremistycznej Światowej Ligi Muzułmańskiej, wezwała władze do spełnienia swego obowiązku wobec ludności muzułmańskiej i wybudowania meczetu na swym terytorium²⁰. Obecnie, głównie w Zachodniej Tracji, funkcjonują 284 meczety, a posługę kapłańską sprawuje 437 hodżów. Centrum kultu religijnego muzułmanów w Grecji jest Ksanthi.

Władze greckie i społeczeństwo nastawione są negatywnie i niechętnie do możliwości uznania grup etnicznych w Grecji. Jest to kwestia najbardziej drażliwa. Nie mówi się o mniejszości narodowej tureckiej czy macedońskiej lub bułgarskiej, ale jeśli już – to o „turkofonach” bądź „sławofonach” albo „zislaminizowanych chrześcijanach”²¹.

¹⁸ Dokładniej na ten temat zob. *The Treaties of Peace 1919–1924*, vol. II. Carnegie Endowment for International Peace, New York 1924, s. 42.

¹⁹ S. Stavros, *The Legal Status of Minorities in Greece Today: The Adequacy of Their Protection in Light of Current Human Rights Perception*, „Journal of Modern Greek Studies” 1995, t. 13, s. 22, 23.

²⁰ „Dnevnik” on-line izdanije. Cyt. za: <http://www.dnevnik.com.mk/> (17.07.2006).

²¹ Ch. Rozakis, *The international protection of minorities in Greece* [w:] K. Featherstone, K. Ifantis (red.), *Greece in a Changing Europe*, Manchester University Press, Manchester 1966 oraz S. Kiselinski, I. Stawowy-Kawka, *Malcinatva...*, s. 62.

W okresie rządów Aleksandrosa Papagosa (1952–1955) zaczęto posługiwać się terminem *Turek* w stosunku do muzułmanów. Grecy uznali to jednak za zbyt daleko idące ustępstwo na rzecz Ankary i odstąpienie od porozumień z Lozanny z 1923 roku. Dlatego praktykę tę porzucono.

W lipcu 1999 roku ponownie pojawiły się głosy krytyki w stosunku do wypowiedzi ministra spraw zagranicznych Giorgiosa Papandreu, który stwierdził, że Grecja nie ma podstaw, by obawiać się konsekwencji przyznania członkom mniejszości narodowych prawa do samookreślenia. Nikt nie kwestionuje, że wielu muzułmanów tureckiego pochodzenia uważa się za Turków, Bułgarów czy Pomaków i jest to bez znaczenia tak długo, jak długo nie zagraża to granicom państwa – twierdził Papandreu. Jego wystąpienie zbiegło się z propozycją regulacji spraw dotyczących macedońskich uchodźców politycznych z okresu wojny domowej 1946–1949, a także z wnioskiem trzech parlamentarzystów pochodzenia tureckiego oraz organizacji mniejszościowych i międzynarodowych (siedmiu tureckich i trzech macedońskich) o uznaniu mniejszości narodowej tureckiej i macedońskiej w Grecji. Powszechne oburzenie wywołał wniosek parlamentarzystów, który wpłynął 29 lipca 1999 roku na ręce przewodniczącego parlamentu greckiego Apostolososa Kaklamanisa (PASOK). Został on odrzucony i potępiony, a prasa grecka – w tym główne dzienniki „*To Vima*”, „*Kathimerini*” – okrzyknęła pomysł jako zdradę interesów narodowych²².

Muzułmanie w Grecji mają prawo do wydawania własnych czasopism, zakładania organizacji kulturalno-oświatowych. W Ksanthi drukowany jest „*Głos Tracji*” (od 1981 roku), w Komotini „*Przemijanie*” i „*Prawda*” (od 1967 roku). Jeśli chodzi o organizacje, towarzystwa i związki islamskie, działają: Muzułmański Związek, Związek Młodzieży Muzułmańskiej, Organizacja Nauczycieli Muzułmanów z Tracji Zachodniej i inne. Wszystkie one mają charakter muzułmański, a nie turecki. Próby tworzenia i działania organizacji tureckich są krytykowane i zakazane. Argumentacja sądów jest taka, że przymiotnik „turecki” odnosi się do mieszkańców Turcji i nie może być używany w stosunku do obywateli greckich, a posługiwanie się nimi wobec greckich muzułmanów zagraża porządkowi publicznemu. Dlatego nawet związki i ugrupowania o długiej tradycji, takie jak: Związek Nauczycieli Tureckich w Zachodniej Tracji (*Bati Trakya Türk Öğretmenler Birliği*) działający od 1936 roku, Związek Turecki w Ksanthi (*Iskeçe Türk Birliği*), powstały w 1927 roku i inne ze względu na swą nazwę zostały zdelegalizowane²³.

Charakterystyczne było zachowanie Grecji w czasie wojny w Bośni i Hercegowinie, Jugosławii (w sprawie Kosowa) oraz w Macedonii. Wyraźny był brak poparcia ze strony Aten działań muzułmanów w tych krajach na forum prasy i mediów. Oficjalnie Grecja jako członek NATO i Unii Europejskiej wypełniała, choć niechętnie, swe zobowiązania polityczne. Zawsze jednak w przekonaniu Aten był to zły przykład dla muzułmanów w Grecji, a polityka Tity dająca tej grupie w Jugosławii zbyt duże uprawnienia była błędna, krótkowzroczna i prowadziła do groźnych następstw.

²² Jedynym dziennikiem niekrytykującym otwarcie wniosku był lewicowy „*Synaspismos*”.

²³ A. Parzymies, *Muzułmanie...*, s. 47.

Niepokój wśród Greków budzą współczesne ruchy zachowawcze, nawet pewne formy skrajnego fundamentalizmu, solidaryzujące się ze skrajnym islamem. Tłumaczyć to można tym, że Turcy z Tracji Zachodniej nie doświadczyli okresu europeizacji prowadzonej w Turcji przez Mustafę Kemala Atatürka.

Muzułmanie mają prawo do korzystania ze szkół, w których języka tureckiego naucza 770 pedagogów w 279 szkołach²⁴ (szacunki podają 11–14 tys. uczniów szkół podstawowych, ponadpodstawowych i liceów). Ponadto działają dwie szkoły koraniczne, w Komotini i Echinosis, które są finansowane przez państwo.

Takie same prawa jak Turcy mają także Pomacy. Posługują się oni językiem zaliczanym do południowosłowiańskich dialektów bułgarskich. Ich liczbę szacuje się na 35 tysięcy²⁵. Nie mają oni własnych szkół, czasopism, gdyż nie ma oficjalnie języka, którym ta grupa mówi. Władze zezwoliły jednak na wydrukowanie słownika grecko-pomackiego. Ma to za zadanie oddalenie tej ludności od chęci identyfikowania się z Bułgarami. Żyją oni głównie w Ksanthi w Rodopach oraz we wsiach wzdłuż Maricy. Podobny problem jest z Romami (Cyganami). Im z kolei przysługuje status mniejszości językowej. Dotyczy to Romów zamieszkałych w Tracji Zachodniej, gdyż tylko oni wraz z Turkami i Pomakami zostali objęci postanowieniami traktatu z Lozanny z 1923 roku. Ich liczbę szacuje się na 150 tys.²⁶, chociaż bardzo trudno określić, ilu ich faktycznie żyje w Grecji, nie tylko ze względu na częstą zmianę miejsca zamieszkania, ale dlatego, że nie prowadzi się oficjalnych badań na ten temat. Charakterystyczną cechą grupy Pomaków i Romów jest płynność i relatywność w określaniu swej przynależności narodowej. Bardzo często deklarują się jako Turcy, co więcej, używają języka tureckiego nie tylko dla celów religijnych, ale posługują się nim na co dzień. Wiąże się to z wyższym statusem Turków w społeczności muzułmańskiej oraz możliwością korzystania z przywilejów, np. posyłania dzieci do szkół z wykładowym językiem tureckim.

Nadal Romowie są najbardziej dyskryminowaną grupą ludności w Grecji. Naruszanie praw mniejszości romskiej nasiliło się w 2005 roku, a sprawozdania międzynarodowych organizacji mówią o systematycznym ich łamaniu, dyskryminowaniu, nierespektowaniu prawa do życia w odpowiednich warunkach mieszkaniowych, hasłach rasistowskich pod ich adresem. W maju 2006 roku *Amnesty International* opublikowała raport krytykujący rząd za dyskryminującą politykę wobec Romów. W sierpniu Europejski Komitet Praw Społecznych uznał, że polityka rządu w zakresie zasobów mieszkaniowych Romów narusza Europejską Kartę Społeczną z powodu niewystarczającej liczby mieszkań dla potrzeb tej społeczności²⁷. W skrajnych przypadkach niektórzy z greckich Romów nie posiadają podstawowych dokumen-

²⁴ Zob. Ministerstwo Edukacji i Wyznań. Cyt. za: <http://www.ypepth.Gr/en/ec/home.htm> (24.04.2010); oraz S. Kiselinovski, I. Stawowy-Kawka, *Malcinstva...*, s. 85.

²⁵ *Ibidem*, s. 87.

²⁶ L. Divani podaje, że w chwili podpisywania traktatu w Lozannie grupa ta liczyła 2,5 tys. osób; *eadem*, *Ellada...*, s. 70. Liczbę Romów w Grecji H. Poulton (*The Balkans...*, s. 188) szacuje na ok. 140 tys., w tym ok. 45 tys. jest nomadami.

²⁷ Mniejszości *Rights Group International*, światowa klasyfikacja mniejszości i ludności tubylczej – Grecja: 2007, www.uncr.org (25.04.2010).

tów tożsamości lub uzyskali je zupełnie niedawno mimo wieloletnich starań. Sprawę tożsamości greckich Romów regulują przepisy ustawy z 1955 roku. Pominiętych uwzględniają kolejne ustawy z 1968 i 1978 oraz 1979 roku.

Bardzo trudno jest określić status innych religii w Grecji. Nie ma bowiem odpowiednich przepisów prawnych, które regulowałyby ich położenie i pozycję w kraju. Konstytucja grecka, wprowadzając rozróżnienie między religią panującą (dominującą) a religiami uznawanymi, nie precyzuje warunków przyznania takiego statusu. O ile islam jest religią uznaną, o tyle trudno określić status innych wyznań. Z praktyki administracji i słów przedstawicieli Ministerstwa Sprawiedliwości wynika, że musi to być religia wystarczająco przejrzysta, by można było wykluczyć zagrożenie dla porządku publicznego, moralności i przestrzegania prawa²⁸.

Regulacje prawne dotyczące położenia katolików w Grecji pochodzą z 1830 roku, gdy Francja jako opiekun ludności katolickiej w Imperium Osmańskim po ogłoszeniu niepodległości Grecji scedowała te uprawnienia na państwo greckie. Miało ono zapewnić katolikom swobodę wyznania i praktyk religijnych na podstawie podpisanego wówczas tzw. Trzeciego Protokołu Londyńskiego. Stolica Apostolska uważała, że na jego podstawie przysługuje jej prawo do automatycznego mianowania zwierzchników nowych diecezji. Ale już w 1864 roku podczas obrad parlamentu domagano się, aby członkowie hierarchii katolickiej byli Grekami, a warunkiem ich nominacji była zgoda monarchy. Podobny spór dotyczył spraw swobodnego powstawania nowych diecezji i ich uznania przez państwo greckie. Ten spór trwa do dzisiaj. Jako przykład posłużyć może problem archidiecezji ateńskiej. Hierarchowie Cerkwi odmawiali kolejnym zwierzchnikom Kościoła katolickiego prawa posługiwania się tytułem arcybiskupa Aten, gdyż ten zarezerwowany był dla przewodniczącego Świętego Synodu. W 1983 roku szukano rozwiązania kompromisowego i zaproponowano nazwę Arcybiskup św. Dionizego i Metropolity Grecji Kontynentalnej, gdyż katedra katolicka w Atenach jest pod wezwaniem św. Dionizego. O wiele większym problemem było zdefiniowanie statusu prawnego Kościoła katolickiego w Grecji. Pewna poprawa nastąpiła dopiero po 1997 roku, gdy Europejski Trybunał Praw Człowieka, rozstrzygając sprawę skargi wniesionej przez katolicką diecezję Siros, Santorini i Krety, zdecydował, że posiada ona osobowość prawną²⁹. Po tym orzeczeniu władze zmuszone były do znowelizowania ustawy o organizacjach pozarządowych i w 1999 roku przyznały wszystkim organizacjom kościelnym istniejącym w chwili wejścia w życie kodeksu cywilnego z 23 lutego 1946 roku status osoby prawnej.

Nadal nie ma równoprawności kościołów w Grecji. Kościół prawosławny posiada pewne przywileje, np. w kwestii opodatkowania, nabywania i zbywania własności, edukacji dzieci i młodzieży i inne. W czasie wizyty Jana Pawła II w Grecji w 2001 roku Kościół katolicki apelował o równe prawa szczególnie dla katolickich obywateli –

²⁸ *Minorities in Southeast Europe. Catholics of Greece*, Center for Documentation and Information on Minorities in Europe–Southeast Europe (CEDIME – SE). Cyt. za: www.cedime.org (28.04.2010).

²⁹ *Canea Catholic Church v. Greece*. Cyt. za: www.coe.int (28.04.2010).

greckich urzędników służby cywilnej, które powinny być takie jak wszystkich mieszkańców Unii Europejskiej³⁰.

W czasie tej wizyty, 4 maja 2001 roku, doszło do spotkania Papieża Jana Pawła II i Arcybiskupa Aten i całej Grecji Christodoulosa oraz do odczytania wspólnej deklaracji, w której obok haseł zwycięstwa pokoju na świecie, poszanowania życia i ludzkiej godności znalazła się wizja wspólnej Europy w duchu dialogu ekumenicznego. W deklaracji przeczytać można m.in.:

„Cieszymy się z sukcesów i postępów Unii Europejskiej. Zjednoczenie europejskiego świata w ramach jednej struktury politycznej, w której poszczególne narody nie tracą swej świadomości narodowej, tradycji i tożsamości, było celem jej pionierów. Jednakże pojawiająca się dziś tendencja do przekształcania niektórych krajów Europy w państwa świeckie, pozbawione wszelkich odniesień do religii, to przejaw regresu i odrzucenia ich duchowego dziedzictwa. Jesteśmy wezwani do wzmożenia wysiłków, aby zjednoczenie Europy mogło się dokonać. Uczynimy wszystko, co w naszej mocy, ażeby chrześcijańskie korzenie Europy i jej chrześcijańska dusza zachowały się nienaruszone”.

Słowa te były tym bardziej ważne, że padły pomimo protestów ze strony ortodoksyjnych wyznawców prawosławia. Politykę tę kontynuował arcybiskup Christodoulos³¹, przyjmując zaproszenie do Watykanu w 2006 roku, gdzie wraz z Benedyktem XVI nawoływał do dialogu ekumenicznego.

Obecnie struktura administracyjna Kościoła katolickiego w Grecji przedstawia się następująco: arcybiskup Korfu i administrator apostolski Salonik, arcybiskup Naksos–Tinos i administrator apostolski Chios, arcybiskup Aten z administratorem apostolskim z Rodos, Siros i biskup Santorini z Krety. Ponadto katolicy obrządku bizantyjskiego mają swego egzarchę w Atenach, Ormianie natomiast mają ordynariusza obrządku ormiańskiego w Atenach³².

W ostatnich latach bardzo szybko wzrosła liczba katolików w Grecji. Jest to ludność napływowa, uznawana przez Greków za cudzoziemców, która przybyła tu w poszukiwaniu pracy, wchodząca w związki małżeńskie, a także kształcąca się młodzież. Jej liczbę szacuje się na około 30 tysięcy³³.

Wyznawców religii protestanckich w Grecji jest stosunkowo niewiele. Szacunki UNHRC mówią o około 20 tys.³⁴. Kościół ewangelicki uzyskał status prawny w latach sześćdziesiątych XX wieku przez orzeczenie Sądu Kasacyjnego, po odwołaniu od wyroku sądu drugiej instancji w Katerini oraz sądu apelacyjnego w Salonikach. Położenie i problemy tej grupy wyznawców w Grecji są bardzo podobne do sytuacji katolików. Domagają się oni respektowania prawa do zwolnienia z edukacji religijnej – prawosławnej – czy prawa do odmowy służby wojskowej w przypadku duchownych.

³⁰ *Papieska wizyta w Grecji*. Cyt. za: www.interkrit.net/ccc/004 (28.04.2010).

³¹ Abp. Christodulos zmarł w styczniu 2008 r.

³² *Canea Catholic Church v. Greece* (28.04.2010).

³³ *Ibidem*.

³⁴ *United Nations Human Rights Commission*. Cyt. za: www.unhrc.ch (28.04.2010).

Bardzo trudno odnaleźć dane dotyczące tzw. starowierców (starokalendarzystów). Chodzi tu o wyznawców prawosławia, którzy nie zaakceptowali reformy kalendarza przeprowadzonej w 1924 roku i nie zgodzili się na zmiany w liturgii. Są oni traktowani przez grecką Cerkiew jako schizmatycy i heretycy. Mimo że liczba ich szacowana jest na 700 tys. do 1 mln³⁵, nie mają oni żadnych praw.

Świadkowie Jehowy w Grecji są oficjalnie zarejestrowani jako związek wyznaniowy. Historia tej grupy religijnej to przede wszystkim historia prześladowań. Dopiero po upadku junty wojskowej w 1974 roku sytuacja ich uległa poprawie. Lata prześladowań wpłynęły na ich pozycję społeczną i orientację zawodową ich wyznawców. Ze względu na wydalenia ze szkół, brak możliwości znalezienia pracy w sektorze publicznym uciekali się do pracy fizycznej lub pracowali w sektorze prywatnym. Obowiązkowa służba wojskowa uniemożliwiała studiowanie. Ze względu na złe traktowanie świadkowie Jehowy wielokrotnie odwoływali się do międzynarodowych organizacji, w szczególności do Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w Strasburgu. Nadal powtarzającą się praktyką jest zakaz budowania sal religijnych dla tych wyznawców i miejsc kultu. Od 1999 roku zmieniły się też przepisy dotyczące obowiązkowej służby wojskowej. Świadkowie Jehowy są automatycznie z niej zwalniani³⁶.

Jedną z najmniej licznych grup wyznaniowych w Grecji są Żydzi, którzy żyją głównie w Salonikach i okolicach. Jest ich około 4 tysięcy. Przed II wojną światową liczyli 77 tysięcy osób³⁷. W kraju, gdzie greckość utożsamiana jest z przynależnością do Kościoła prawosławnego, trudno społeczeństwu zaakceptować, że dobrym obywatelem może być wyznawca innej religii. Na temat antysemityzmu w Grecji przeczytać można w raporcie Europejskiej Komisji przeciwko Rasizmowi i Nietolerancji z 2004 roku³⁸. W raporcie tym uznano: „(...) opinia publiczna jest często odbiciem uprzedzeń i stereotypów w stosunku do społeczności hebrajskich, jakie wyrażają środki masowego przekazu i znane osobistości”³⁹. Daniel Perdurant w artykule *Antysemityzm we współczesnym społeczeństwie greckim*⁴⁰ ukazuje antysemityzm i jego przyczyny na różnych płaszczyznach. Podaje przykłady antysemityzmu wśród najwyższych przywódców państwowych, które wpływają na postawy Greków.

³⁵ Mniejszości *Rights Group International*, światowej klasyfikacji mniejszości i ludności tubylczej – Grecja: Przegląd, 2007. Cyt. za: www.greekhelsinki.gr (25.04.2010).

³⁶ Dokładne dane zob. Centrum Demokracji i Informacji o Mniejszościach w Europie – Europa Południowo-Wschodnia (CEDIME – SE). Cyt. za: www.grelhelsinki.gr (6.05.2010). Służba zastępcza trwa 36 miesięcy (maksymalny czas trwania regularnej służby wojskowej wynosi w Grecji 18 miesięcy). Dodatkowo wyklucza się możliwość odbywania jej w Atenach, Salonikach i mieście pochodzenia rekruta, co jest praktyką dyskryminującą.

³⁷ *Greek Helsinki Minority Rights Group – Greece*, Raport about Compliance with the Principles of the Framework Convention for the Protection of National Minorities, 18.09.1999. Cyt. za: www.greekhelsinki.gr (10.04.2010).

³⁸ *European Commission Against Racism and Intolerance*, Strasburg, 6.06.2004. Cyt. za: www.ecri.coe.int (25.04.2010).

³⁹ *Ibidem*.

⁴⁰ D. Perdurant, *Antysemityzm we współczesnym społeczeństwie greckim. Analiza bieżących trendów antysemityzmu*, Specjalna Jednostka Badawcza SICDA. Cyt. za: www.greekhelsinki.gr (10.04.2010).

„W publicznym oświadczeniu premier Papandreu otwarcie nazwał Izraelczyków nazistami. Później w 1983 roku, próbując naprawić sytuację, oświadczył, że Żydzi greccy stanowią integralną część narodu greckiego, a rząd jest zdeterminowany, by podjąć wszelkie środki niezbędne do pokonania antysemitycznych incydentów”⁴¹.

Walka z antysemityzmem jest utrudniona. Gdy pojawiają się antysemityczne wypowiedzi czy incydenty, Grecy tłumaczą, że nie są one wymierzone w greckich Żydów i nie mają antysemitycznego charakteru, a jedynie antysyjonistyczny lub antyizraelski.

Podsumowując, należy stwierdzić, że prawosławie w Grecji ma zagwarantowany status religii ogólnonarodowej i bardzo silną pozycję. Interes greckiej Cerkwi jako wyraziciela i strażnika interesu narodowego przeważa nad koniecznością ochrony praw mniejszości religijnych.

⁴¹ D. Perdurant, *Antysemityzm...*